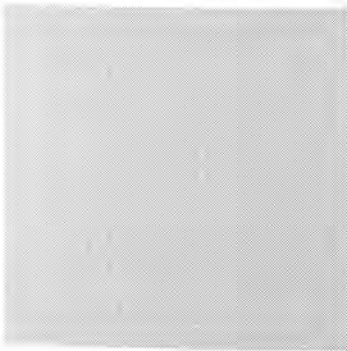

P A T R O N A T
D'ESTUDIS HISTÒRICS
D'OLOT I COMARCA

(Annals 1992 - 1993)
pp. 105 - 121

*Foc real i
foc fiscal
al terme d'Olot
durant
el segle XIV*

Xavier Puigvert i Gurt

Fogatges i demografia olotina

La vila d'Olot va actuar com a pol de concentració del poblament a la conca superior del Fluvià des dels seus inicis medievals. Es fa difícil, però, arribar a copsar amb claredat l'abast del fenomen (l'evolució del nombre d'habitants, la incidència de les crisis agrícoles...) a causa de les poques dades que proporciona la documentació. Evidentment, el recurs quasi obligat als *fogatges* o llistats de focs establerts a efectes recaptatoris i els problemes que durant molt de temps ha suposat la seva correcta datació tenen bona part de culpa, encara que no l'exclusiva. En aquest sentit, els lloables intents d'aproximació a la demografia olotina durant l'Edat Mitjana presenten unes divergències de mètode i de resultats que, en comptes d'enriquir-ne el coneixement, emboliquen encara més la troca.

Francesc Caula⁽¹⁾ va ser el primer historiador local que va aplegar les dades que concernien Olot en els fogatges de la catorzena centúria. Els va consultar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La font publicada per Caula va ser aprofitada per Joaquim Danés i Torras els anys 40 en la seva *Història d'Olot*⁽²⁾. Cap dels dos personatges no va entrar a analitzar la informació que proporcionaven els fogatges, sinó que els van equiparar als censos de població sense cap mena de reserva.

1. CAULA, 1935, p.125.

2. DANÉS, 1977, vol. II, pp. 213-214.

Els tres fogatges “clàssics” també van ser utilitzats per Antoni Noguera i Massa en la seva descripció de la sub-comarca olotina⁽³⁾. Aquest autor va aplicar un criteri personal a l'hora d'establir el coeficient que havia de permetre quantificar la població de la vila i el seu àmbit d'influència. Va resoldre les diferències, notòries al seu entendre, entre els focs urbans i els rurals atribuïnt-los respectivament 5 i 3,5 habitants.

A la geògrafa Maria de Bolòs⁽⁴⁾ es deu una interessant proposta de sistematització de les dades demogràfiques. La iniciava amb la valoració dels primers fogatges. En el seu estudi va utilitzar les diverses relacions de focs fiscals com a indicador —dubtós, però l'únic existent— per assenyalar les tendències d'augment o retrocés demogràfic, i aplicà un coeficient 4,5 per traduir els focs a nombre d'individus.

Aquestes aproximacions al passat demogràfic olotí parteixen d'una sèrie de pressupòsits comuns que obliguen a posar en dubte el discurs històric realitzat al seu entorn. Primerament, cada fogatge és vist com un element més en la línia d'increment progressiu del nombre de famílies. Reconeixen que el *foc* no era utilitzat per l'administració reial com un valor real demogràfic sinó com una unitat de compte tributari, però, tot i això, identifiquen el nombre de focs amb el nombre de famílies. En segon lloc, i com a conseqüència del raonament anterior, el valor censal atribuït al fogatge obliga a cercar explicacions en l'àmbit de la demografia —no en l'àmbit fiscal, com correspondria— als increments o disminucions del nombre total de focs d'una vila o una parròquia.

L'aplicació d'aquests apriorismes facilita, per exemple, que cada historiador cerqui les seves pròpies explicacions satisfactòries quan detecta que les dades s'aparten de l'ortodoxa progressió demogràfica. Així, Francesc Caula i Joaquim Danés pretenien corregir les grans diferències en els focs atribuïts al terme d'Olot en dos fogatges consecutius (302 focs contra 203)

3. NOGUERA, 1969-72, vol II, pp. 5-11 i, especialment, pp. 83-86.

4. BOLÒS, 1977, pp. 169-184. *La metodologia emprada per l'autora del treball*

és explicada a la p. 172; el repàs de l'evolució de la població durant el segle XIV ocupa les pp. 174-176.

amb la suposició que en el primer no computaven els focs petits, “*com hem comprovat degudament*”⁽⁵⁾. Antoni Noguera va incloure aquest punt en la llista de cinc consideracions prèvies⁽⁶⁾ a la quantificació dels focs de la subcomarca olotina, però només el va aplicar als focs vilatans. Considerava que el fet de no comptabilitzar les cabanes dels ravals en llocs emmurallats com Olot obligava a inflar les xifres que s’hi referien per corregir l’anomalia. La seva correcció, però, aporta més confusió si cap perquè no distingeix entre les cases de l’interior de la vila i els masos que formaven part del seu terme, situats a les parròquies de Sant Esteve d’Olot, Sant Cristòfor les Fonts i Sant Andreu del Coll. El resultat que cerca Noguera és explicar la concentració de poblament que detecta a la vila d’Olot durant la segona meitat del segle XIV⁽⁷⁾ com una conseqüència de la despoblació rural provocada per la pesta, i per aconseguir el seu propòsit no dubta a adequar les dades dels fogatges a la seva interpretació. Maria de Bolòs, que tampoc no distingeix entre vila d’Olot i terme d’Olot, ha de recórrer a la incidència de les pestes i a la pressió impositiva per explicar justament el fenomen contrari que creu identificar a Olot: la contínua pèrdua de població fins a final de segle⁽⁸⁾.

Hí ha opcions, doncs, per a tots els gustos.

L’origen fiscal de les fonts d’informació

La base del problema prové, evidentment, del concepte de *foc* utilitzat per l’administració de la Corona d’Aragó i de la naturalesa dels recomptes —fogatges i altres— que periòdicament se’n feien.

Els primers fogatges van aparèixer sota el regnat de Pere el Cerimoniós (1336-87), quan les enormes despeses bèl·liques van obligar a extreure el control del nombre d’impositors. No s’ha de perdre de vista que els llistats

5. CAULA, 1935, p. 125. Joaquim Danés no discuteix l’afirmació anterior i la recull al peu de la lletra (DANÉS, 1977, vol. II, p. 214).

6. NOGUERA, 1969-72, vol. II, p. 85.

7. *Tesi desenvolupada a NOGUERA, 1969-72, vol. II, pp. 8-10.*

8. BOLÒS, 1977, pp. 174-176 i quadre recopilatori de la p. 235

de focs responien a la necessitat de repartir un impost extraordinari entre els caps de família d'una demarcació i que, per tant, la seva finalitat era tributària, no demogràfica. La seva validesa o fiabilitat com a mitjà de coneixement del nombre de pobladors no passa d'una aproximació relativa, sempre supeditada a les circumstàncies d'elaboració i a la relació arbitrària que s'estableix en cada cas entre el foc real —equiparat a efectes pràctics a la família— i el foc fiscal⁹.

La recerca de focs o fogotjament partia d'una sèrie de condicionants que influïen molt en el nombre final obtingut. Bàsicament cal tenir en compte els següents:

a) El grau distint de pressió fiscal que suposava el repartiment d'una quantitat preestablerta —normalment una proferta o donatiu concedit per les corts a la Corona— entre un nombre x de focs i l'exigència d'una quantitat a tant per foc.

b) L'establiment d'unes normes més o menys rigoroses de repartiment i recollida per part de l'autoritat competent, especialment el criteri d'obligatòria inclusió o exclusió d'eclesiàstics, jueus, vídues, menors d'edat o pobres de solemnitat en els llistats.

c) L'observació distinta de les normes de fogotjament que realitzaven els comissionats, senyoriais, municipals, reials o de les corts.

d) Les correccions que s'introduïen en el *per menut* (el detall nominal elaborat pels comissionats) i que donaven lloc a la redacció definitiva utilitzada com a base del repartiment (el nombre de focs).

Les dades proporcionades pels fogotges, però, no són les úniques de tipus fiscal que faciliten aquesta aproximació tan desitjada als censos de la població baix-medieval. Altres tipus de recompte de focs realitzats amb criteris semblants, com el bovatge i la talla, han de ser tinguts en compte a l'hora de la recerca.

El *bovatge*¹⁰ era un tribut de caràcter extraordinari exigint a Catalunya

9. *Per a la delimitació del problema prenc com a referents* CABESTANY, 1978, pp. 169-171; GUILLERÉ, 1984, pp. 123-126; ALBERCH-CASTELLS, 1985, pp. 13-16, i PONS, 1989, pp. 268-273.

10. *Vegeu al respecte el treball clàssic de Ferran Soldevila (SOLDEVILA, 1964) i les observacions i els nous documents que aporta Jesús Alturo (ALTURO, 1980).*

—però no a Aragó o al País Valencià— a inicis del regnat d'un nou monarca. Tot i que la seva implantació com a contribució excepcional —un impost de *pau de les bèsties*, d'on provindria el seu nom— neix d'una disposició de pau i treva acordada per Ramon Berenguer III (1118), al llarg del segle XIII es va convertir en un sistema recurrent de finançament de les empreses bèl·liques de la Corona. La col·lecta del bovatge es basava en l'aplicació d'una base contributiva⁽¹¹⁾ que gravava persones, cases i béns prenent com a subjecte de l'exacció el foc real. La *talla*⁽¹²⁾, per la seva banda, era l'aportació, proporcional a la seva riquesa, de cada veï d'una comunitat per fer front a una despesa municipal extraordinària.

La lliçó que es desprèn de tot això és que no es pot accedir a un coneixement meridianament segur de la demografia medieval olotina si abans no es coneixen totes les circumstàncies que han intervingut en l'elaboració de cada base de dades.

Les dades disponibles sobre Olot

L'aplec de tots els recomptes de focs coneguts del segle XIV i la seva consideració com a fruit d'un procediment fiscal permeten d'obtenir una seriació discontinua en el temps però rica en informació si s'observen les clàusules de prevenció més amunt esmentades.

En primer lloc, els comptes del bovatge exigit per Alfons el Benigne als homes de jurisdicció eclesiàstica l'any 1327, publicats ja fa temps per Antoni M. Aragó⁽¹³⁾, contenen referències al terme d'Olot. El llistat estableix

11. Algunes d'elles apareixen transcrites a SOLDEVILA, 1964, núm. 1; ALTURO, 1980, docs. 1-3, i CAULA, 1988, pp. 73-74.

12. Sobre aquest procediment en relació amb la hisenda de les universitats baix-medievals no es pot prescindir dels exemples d'aplicació de talles a Girona (GUILLERÉ, 1984) i Cervera

(TURULL, 1990, pp. 506-518)

13. ARAGÓ, 1970, transcriu el llistat localitzat a ACA, Reial Patrimoni, Batllia General, volums (classe 1a, B, 1), 17, llibre titulat Possessori de feus. Els llocs del bisbat de Girona ocupen els ff. 24v-25v. Francesc Caula va utilitzar aquesta font en un breu article de divulgació l'any 1959 (CAULA, 1988, p. 73).

les persones que van pagar les quantitats exigides en nom de la família o foc real. Malauradament, atesa la seva proximitat cronològica a la Pesta Negra de 1348, no s'han conservat les xifres d'un altre bovatge de Pere III, percebut el 1336, que també va incloure els homes de les vegueries de Girona i Besalú⁽¹⁴⁾.

El primer fogotjament conegut és el de 1358 i va ser localitzat i publicat per Josep M. Pons i Guri l'any 1964 a partir d'una còpia única conservada a l'Arxiu Diocesà de Girona⁽¹⁵⁾. La seva elaboració va ser conseqüència d'una sol·licitud de donatiu de 70.000 lliures feta pel monarca al parlament de Lleida, el 17 de febrer de 1357, amb motiu de la guerra amb Castella. Els àrbitres o comissaris reials es van limitar a rebre el conjunt de repartiments locals, mentre que l'execució del fogotjament va anar a càrrec dels senyors jurisdiccionals o de les universitats. Les directrius a seguir obligaven a computar tots els masos llaurats i les cases habitades ("*per cascun mas qui's laura e per cascun alberch affogat*"), així com les vídues, els *pubills* o menors d'edat i les persones miserables. La realitat, però, va ser molt diferent, ja que el fogatge resultant presentava una seriosa manca de sistematització: no a tot arreu van fer pagar vídues, menors tutelats i miserables, la majoria de comunitats jueves hi van ser incloses, els clergues i els cavallers en van ser exceptats, etc.

Una nova proferta de 72.000 lliures demanada a les corts de Cervera de 1359, probablement objecte d'un recompte acordat per les de Tortosa de 1365, va originar el fogatge de 1359-60⁽¹⁶⁾. Les pròpies corts van exigir dur a terme el fogotjament al marge dels funcionaris reials, van establir el pagament

14. *Esmentat a CAULA, 1988, p. 73, i ARAGÓ, 1970, p. 42; ambdós a partir del Possessori de feus [cf. nota 13], ff. 26v-27r.*

15. PONS, 1989, pp. 273-290 (estudi preliminar) i 291-449 (edició), a partir d'ADG, ms. 23-5 (Armari Arévalo de Zuazo). *Les principals consideracions aquí exposades procedeixen de les pp. 274-275, 281 i 286-288.*

16. ACA, *Reial Patrimoni, Mestre Racional (sèries generals, 13)*, 2.590. *Publicat per Josep Iglésies i situat per ell en el període 1365-70 (IGLÉSIES, 1962), he tingut en compte les observacions i correccions fetes per Pons i Guri (PONS, 1989, pp. 257, 269-271). Francesc Caula li atribuïa la data tradicionalment acceptada de 1376 (CAULA, 1935, p. 125).*

obligatori per a tots els focs habitats, sense distincions entre cristians, jueus o miserables, i van incloure aquells menors que tenien béns propis i, en conseqüència, podien ser considerats econòmicament emancipats. A la pràctica, els oficials de les universitats van ser els encarregats de procedir al repartiment i els comissaris de la Generalitat només van intervenir directament en aquells llocs on van sorgir sospites de frau.

El darrer fogatge conservat és un llistat revisat —una refundició per vegueries— en el període 1381-85 del recompte de focs corresponent a la proferta atorgada per les corts de Barcelona l'any 1378⁽¹⁷⁾. Els comissaris de la Generalitat encarregats de la seva execució van seguir al peu de la lletra la norma de comptabilitzar només les cases habitades i d'excloure del repartiment els jueus i les persones miserables.

Els focs de la vila i les parròquies olotines van figurar també en la venda del dret reial de bovatge sobre els homes d'església del bisbat de Girona feta el 7 de juliol de 1379 a favor de les diverses autoritats religioses. El contracte de venda no s'ha conservat⁽¹⁸⁾, però sí que es coneix el registre

17. *Fogatge de 1378: ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional (sèries generals, 14), 2.591 i AHCB, Inventari nùm. 1.170, sèrie XIX, vol. 4. Publicat a CORTES, vol. IV, pp. 415-510.*

Revisió de 1381-85: ACA, Cancelleria, volums (28 de Pere III), 1.548. Publicat a BOFARULL, 1847-1910, vol. XII, pp. 3-135; CORTES, vol. II, pp. 55-134, i MONSALVATJE, 1889-1919, vol. X, pp. 62-69 (només les dades corresponents a l'antig comtat de Besalú), sempre amb la data equivocada de 1359, acceptada també per CAULA (CAULA, 1935, p. 125). Observacions i delimitació cronològica extretes de Pons i Guri (PONS, 1989, pp. 264-267 i 272).

18. *Sengles còpies de la venda i la seva confirmació, avui perdudes, es guardaven a l'arxiu de la universitat olotina, tal com recull l'inventari*

elaborat l'any 1705:

"[Privilegi reial] n° 36. Transumpto de la venda o remissió feta per lo rey don Pera als senyors bisbe, capítol, abats y demés prelats del bisbat de Gerona del dret de bovatge, retrobovatge, farratge, herbatge y altres que dit senyor rey acostumava rebre en las vilas y llochs de las iglesias de dit bisbat de Gerona, rebuda en poder de Guillem Oliver, secretari de dit senyor rey, als 7 de juliol 1379".

"[Privilegi reial] n° 37. Transumpto de la confirmació de dita venda ... als 5 de novembre 1379".

AHCO, "Resumen y repertori de tots los papers se són trobats en lo present any 1705 en lo arxiu de la universitat de la vila de Olot, arxivat en dit any per lo senyor don Francisco Ferrer y Closells y Francesch Masbernat, notari y secretari de la dita universitat, ...".

dels focs inclosos en la transacció gràcies a la relació presentada als oficials del batlle general per Bernat Estruç (*Struç*), ciutadà de Girona, que actuava com a procurador dels canvistes barcelonins de la banca Descaus-Olivella¹⁹.

El darrer recompte de focs que es coneix a Olot per a aquesta centúria és el procés d'aprovació d'una talla amb motiu de la redempció jurisdiccional de tot el terme que propiciava la Corona. No s'han conservat els comptes del repartiment de l'impost, sinó només les actes de sengles convocatòries dels veïns de la vila, per una banda, i de les parròquies d'Olot, les Fonts i el Coll, per altra, per part dels oficials reials encarregats de la redempció, els osonencs Roger de Malla i Ramon Ocelló, el 19 de juny de 1399²⁰.

Les dades de tots aquests recomptes permeten de traçar el quadre següent amb les xifres registrades a les quatre demarcacions que formaven el terme d'Olot:

RECOMPTES DE FOCS (s. XIV)						
	1327	1358	1359-70	1378-85	1379	1399
	bovatge	fogatge	fogatge	fogatge	bovat.	talla
vila d'Olot	264 p.	139	201	134	192	137
Sant Esteve d'Olot	86 p.	56	54	38	52	26
Sant Cristòfor les Fonts	38 p.	26	26	20	22	19
Sant Andreu del Coll	15 p. ¹	21	21	11	8 ¹	9
	p.= persones 1 No hi consten els focs laics.					

19. CAULA, 1988, pp. 74-75, i ARAGÓ, 1970, p.42; ambós a partir del Possessori de feus [cf. nota 13], ff. 28r-29r ("Venditio bovagii facta hominibus ecclesie epis-copatatus Gerunde"), especialment f.

28v (vila i parròquies d'Olot).
20. AHCO, Fons Municipal, Pergamins. 410 i 335 (reunió dels veïns de la vila) i 475 (veïns de les parròquies).

La valoració de les dades

La primera apreciació que permet fer el quadre anterior és la confirmació de la lògica que regula els alts i baixos en la sèrie de recomptes. Només raons de procediment fiscal, és a dir, les diferències en els criteris seguits per comptabilitzar el foc real com a foc fiscal, donen sentit a la sèrie sense forçar les explicacions. Les crisis puntuals d'ordre demogràfic — excepte la Pesta Negra de 1348, que tractaré mes avall— no són la causa de les variacions perquè no poden explicar un seguit de davallades i recuperacions tan marcades i sempre polaritzades al voltant de dos extrems. El cas més clar és el del nucli urbà d'Olot: el nombre mínim de focs gira en dates discontinües a l'entorn d'un eix situat per sota de 140, mentre que el màxim ronda els 200. Pel que fa a les tres parròquies que agrupen els masos del terme, el seu desigual comportament tampoc no pot ser degut a graus d'incidència variable d'una mala collita o d'una pandèmia.

Les diferències evidents en l'evolució dels llistats de focs vilatans i forans aconsellen procedir a una anàlisi detallada per separat.

A la vila, la recerca dels possibles punts en comú en els procediments de recompte no deixa dubtes. En primer lloc els bovatges proporcionen sempre les xifres més altes perquè parteixen del foc real i l'equiparen a la unitat teòrica de compte, el foc fiscal. Les diverses escales d'aplicació conegudes⁽²¹⁾ són d'abast universal i afecten totes les cases habitades d'una demarcació. El fet que el bovatge de 1327 i la venda d'aquest dret feta l'any 1379 només concernissin els focs sota jurisdicció eclesiàstica no afecta el resultat, perquè tota la vila pertanyia a l'abat de Santa Maria de Ripoll.

En segon lloc les xifres més baixes s'obtenen en els llistats dels fogatges i la talla, amb l'única excepció del fogatjament de 1359-60. Per a l'elaboració d'aquest recompte, alçat per repartir el donatiu decidit a Cervera el 1359, es van aplicar uns criteris més rigorosos i l'actuació d'administradors nomenats per les pròpies corts va modificar a l'alça el total de focs intramurs que s'havia acceptat per al fogatge anterior. Els prohoms de la vila es devien mostrar favorables a aquesta pràctica perquè així el repartiment de la contribució resultava menys oneros.

21. *c.f.* nota 11.

Feta aquesta excepció, tot apunta que el cobrament dels fogatges i la talla coneguts es va fer a partir d'una estimació o taxació prèvia dels béns dels vilatans, és a dir, a partir d'un *manifest* o *llibre d'estimes*⁽²²⁾. Les estimes consistien en l'avaluació de la fortuna de cada família de la comunitat, la qual cosa permetia de fixar un límit per sota del qual no es contribuïa a les prestacions exigides pel sistema *per sou i per lliura* (segons la riquesa). Els repartiments establerts en base a aquest sistema originaven talles selectives, destinades a alliberar part dels veïns de la càrrega impositiva.

En el cas de la vila d'Olot, per una banda, els focs fiscals que fixaven les estimes eren el divisor utilitzat en la majoria dels repartiments extraordinaris, però no en les col·lectes de bovatges, una exigència amb condicionants propis com ara el seu caràcter general i més assequible a tothom. La utilització del sistema d'estimes queda plenament demostrada amb l'aprovació de la talla de 1399⁽²³⁾. Els veïns que compareixen a la reunió dels vilatans són, tots ells, homes adults i adolescents, que superen o no la majoria d'edat (*maiores* i *minores dierum*) però que estan emancipats econòmicament. Les dones vídues —incloses en moltes actuacions a efectes fiscals a la Catalunya medieval— a Olot devien ser exemptes de la contribució i, per tant, no assisteixen a l'acte. La talla que es posa a aprovació pública, doncs, afecta només un conjunt selectiu de vilatans, no tots ells caps de família, que posseeixen béns estimats per damunt d'un mínim teòric.

22. *Sobre el manifest o estima com a procediment fiscal previ a una talla: TURULL, 1990, pp. 493-518.*

Per ara no hi ha referències documentals sobre quí i de quina manera elaborava les estimes a Olot, ni tampoc sobre quan es va començar a aplicar aquest sistema. És probable que inicialment fos responsabilitat del procurador de l'abat de Ripoll, senyor del terme, perquè, d'una banda, la universitat no va tenir els seus propis òrgans de govern fins a inicis del segle XV i, d'altra banda, els comissaris

reials no actuaven a la vila i les parròquies des que Jaume I va prohibir als seus propis oficials d'actuar durant dos anys a Olot i Molló, dominis jurisdiccionals de l'abadia de Ripoll (HUICI-CABANES, 1978, doc. 890 [21-XII-1257], a partir d'ACA, Cancelleria, reg. 9, f. 4r). Aquesta mesura temporal sembla que es va convertir en un privilegi escrupolosament observat al llarg del temps.

23. *Els noms, oficis i incidències dels individus presents a l'acte són recollits a PUIGVERT, 1989, p. 42 (taula 1).*

La sots-avaluació que s'aprecia a la vila olotina pot ser mesurada comparant les diferències de número entre recomptes molt propers en el temps, que només s'expliquen per la divergència del criteri emprat. D'aquesta manera, la comparació entre els focs sotmesos a pagament en els fogatges de 1358 (139) i 1359-70 (201), per una banda, i els comptabilitzats en el bovatge de 1379 (192) i 1378-85 (134), per altra, donen uns resultats de 30,8% i 30,2% de sots-avaluació, és a dir, de cases que es consideren habitades per gent massa pobra per fer front a l'exacció.

A les tres parròquies, per la seva banda, les col·lectes del bovatge també prenen com a unitat de compte el foc real, la masia habitada per una família. Els nombres registrats són fiables per a Sant Esteve d'Olot i Sant Cristòfor d'Olot, on tots els masos pertanyien a centres religiosos de la Catalunya Vella (Santa Maria de Ripoll, Santa Maria de Finestres, Santa Maria de Vilabertran, ...); a la parròquia de Sant Andreu del Coll, però, la xifra presenta més irregularitats perquè una part dels masos era de domini laic, concretament de la família dels castlans del Coll²⁴. El nombre de focs censats en els dos primers fogatges és un indicatiu clar que fora de la vila no es posava en pràctica correntment el sistema de talla selectiva a partir d'una taxació de béns. Els recomptes de les parròquies d'Olot i les Fonts indiquen uns ordres de magnitud propers a 50 i 25 masos habitats, respectivament, que es redueixen a 38-26 i 20-19 quan es decideix aplicar un criteri selectiu per al repartiment del fogatge de 1378-85 i la talla de 1399. A Sant Andreu del Coll es repeteix el mateix fenomen: els 21 focs —fruit de la suma dels ~8 eclesiàstics i la resta, un nombre semblant, de senyoriu laic— computats en els dos primers fogatges davallen fins a rondar la desena (11 i 9) quan es té en compte un llistó de riquesa econòmica a partir del patrimoni manifestat.

Encara un altre document permet d'afinar el càlcul del total de focs forans habitats i la sots-avaluació que pateix quan s'empren les estimacions de riquesa per obtenir els focs fiscals. És la contribució establerta durant la segona meitat de l'any 1377 pels síndics de les parròquies per poder pagar una multa de 16 florins d'or d'Aragó, 8 sous i 6 diners de Barcelona imposada pels oficials de l'abat de Ripoll. L'època atorgada pels banquers barcelonins

24. *Sobre la formació del domini d'aquesta família de la baixa noblesa cal veure*

els treballs de Francesc Caula (CAULA, 1935, pp. 43-47; CAULA, 1988b).

Pere Descaus i Andreu Olivella pel lliurament d'una part de la suma conté la descripció del mètode que els síndics han seguit en la talla: cada foc ha estat gravat a raó de 4 florins, i el total de 90 focs ha proporcionat 360 florins aragonesos⁽²⁵⁾. Aquesta xifra té en compte la totalitat dels masos habitats, tant eclesiàstics com laics, perquè la talla és conseqüència d'una multa imposada per la cúria de l'abat de Ripoll com a senyor jurisdiccional del terme. Els 90 focs obtinguts coincideixen amb els 82 focs eclesiàstics —més 8-10 de laics a la parròquia del Coll— afectats pel bovatge de 1379 i situen la sots—avaluació provocada pel sistema d'estimes que s'aplica en el fogatge de 1378-85 en un 23,3% del total.

Recessió demogràfica i empobriment econòmic

El panorama demogràfic que dibuixen els diversos llistats de focs a efectes fiscals apunta la mateixa tendència de davallada regular, amb graus d'intensitat variables, que el conjunt de Catalunya en el període 1360-1400⁽²⁶⁾. L'estancament i fins i tot la reducció del nombre de focs, tant forans com vilatans, en aquells recomptes que tenen com a base els focs reals (bovatges de 1327 i 1379; fogatge de 1359-60) indiquen les dificultats del poblament per superar les successives crisis agràries durant la segona meitat de segle.

Si apliquem els coeficients més corrents (4 i 4,5) per traduir el nombre de cases habitades a xifres d'habitants, el resultat és altament alligador. De poc més d'un miler de persones abans de la Pesta Negra de 1348, la vila passa a 760-800 habitants; la parròquia de Sant Esteve d'Olot passa de vora 350 a 200-225; i a les Fonts la xifra es reduiria de 150 a 100-90. Donar dades fidedignes sobre la demografia de Sant Andreu del Coll és molt arriscat mentre no se sàpiga el nombre exacte de focs laics.

25. *AHCO, Fons Municipal, Pergamins*, 222 (28-set-1377): "pro prima, videlicet, solutione dicte proferte trecentos sexaginta florineos auri de Aragonia pro nonaginta fochis (...) ad rationem quatuor florennorum pro quolibet focho dictorum

parrochiarum".

26. *CABESTANY*, 1978, pp. 167-168 i 170-171. Per a l'exemple concret de la ciutat de Girona: *ALBERCH-CASTELLS*, 1985, pp. 32-33.

Així mateix la reducció a les parròquies i l'estabilitat a la vila en els focs que computen com a unitats fiscals (fogatges de 1358 i 1378-85; talla de 1399) posa de relleu un altre fenomen lligat a l'estancament demogràfic: l'empobriment econòmic, l'existència d'un contingent molt elevat de focs pobres que no entren en els repartiments de contribucions. El 30% de focs vilatans que no participen en moltes de les contribucions que afecten la comunitat indica clarament que les diferències econòmiques són més accentuades dins dels murs de la vila que no pas entre els forans. Entre aquests darrers tan sols un 23,3% de les famílies es beneficia de l'exempció del fogatge de 1378-85, però la talla de finals de segle apunta cap a una accentuació d'aquesta tendència.

Finalment, la incidència de la Pesta Negra pot ser entrellucada si comparem la xifra de persones que paguen el bovatge de 1327 i de focs reals existents en l'època dels dos primers fogatges. El 25% de reducció a la vila (de 264 a 201 focs) i el 30-35% observat a les parròquies difícilment concorden amb la situació descrita per Christian Guilleré a Girona, on calcula un 14% de morts directament relacionades amb la malaltia⁽²⁷⁾. La davallada del poblament al terme d'Olot se situa en la direcció d'altres ciutats mitjanes de Catalunya, com ara Vic —estudiada per Robert-Henri Bautier a partir de la relació de serveis per defuncions a la parròquia de la ciutat en el període 1348-50⁽²⁸⁾— o la Seu d'Urgell —objecte de l'estudi d'Albert Villaró a partir dels testaments de 1348-49 conservats⁽²⁹⁾—, que assenyalen un nombre de morts entre un quart i un terç dels habitants. Els successius llistats de focs mostren clarament com la recuperació d'aquesta forta sotragada a Olot no es va donar d'una manera plena abans d'acabar el segle.

27. GUILLERÉ, 1984b, pp. 112-115.

28. BAUTIER, 1990, p. 40.

29. VILLARÓ, 1986-87, pp. 282-284.

SIGLES UTILITZADES

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.

ADG: Arxiu Diocesà de Girona.

AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

AHCO: Arxiu Històric Comarcal d'Olot.

BIBLIOGRAFIA ESMENTADA

ALBERCH-CASTELLS, 1985

Alberch i Fugueras, Ramon i Castells i Calzada, Narcís; *La població de Girona (segles XIV-XX)*. Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1985.

ALTURO, 1980

Alturo i Perucho, Jesús; "Notes lèxiques de llatí medieval i de català antic en documents relatius al bovatge", *Anuario de filología*, 6 (1980), pp. 485-491.

ARAGÓ, 1970

Aragó, Antoni M. "La col·lecta del bovatge del 1327", *Estudis d'història medieval*, 3 (1970), pp. 41-51.

BAUTIER, 1990

Bautier, Robert-Henri; "Un nouvel ensemble documentaire pour l'histoire des pestes du XIV siècle: l'exemple de la ville de Vich en Catalogne", *Ausa*, 14 (1990), pp. 31-52.

BÓFARULL, 1847-1910

Bofarull y Mascaró, Prósper de; *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*. Barcelona, ACA, 1847-1910 (41 vols.).

BOLÒS, 1977

Bolòs i Capdevila, Maria de; *La comarca de Olot. Estudio de geografía regional*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1977.

CABESTANY, 1978

Cabestany, Joan-Ferran; "La crisi demogràfica dels segles XIV i XV", *Història de Catalunya*, vol. III, pp. 166-171. Barcelona, Salvat ed., 1978.

CAULA, 1935

Caula, Francesc; *El règim senyorial a Olot*. Olot, Ed. La Tradició Catalana, 1935 [ed. facsimil, 1982].

CAULA, 1988

Caula i Vegas, Francesc; "Un antiguo tributo", *Recull d'articles i treballs*, vol. IV, pp. 71-75. Olot, Amics de Sant Joan les Fonts, 1988 [= *Misión*, 169 (10-1-1959), p. 9].

CAULA, 1988b

Caula i Vegas, Francesc; "Villa «de Collo Aliarii»", *Recull d'articles i treballs*, vol. IV, pp. 143-170. Olot, Amics de Sant Joan les Fonts, 1988.

CORTES

Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Catalunya publicadas por la Real Academia de la Historia. Madrid, RAH, 1896-1922 (26 vols.).

DANÉS, 1977

Danés i Torras, Joaquim; *Història d'Olot*. Olot, Edicions municipals, 1977-... (18 vols. apareguts).

GUILLERÉ, 1984

Guilleré, Christian; "Aspeetes de la societat gironina a finals del segle XIV", *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, pp. 121-152. Girona, Ajuntament, 1984 [= *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/1 (1979-80), pp. 333-355. en Francès].

GUILLERÉ, 1984b

Guilleré, Christian; "La Peste Noire à Gérone (1348)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27 (1984), pp. 87-161.

HUICI-CABANES, 1978

Huici Miranda, Ambrosio i Cabanes Pecourt, M^a. Desamparados; *Documentos de Jaime I de Aragón. III (1251-1257)*. València, ANUBAR, 1978.

IGLÉSIES, 1962

Iglésies Fort, Josep; "El «fogatge» de 1365-1370", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 39 (1962), pp. 254-356.

MONSALVATJE, 1889-1919

Monsalvatje Fossas, Francisco; *Noticias históricas del Condado de Besalú*. Olot, Impr. y librería de Juan Bonet, 1889-1919 (26 vols.).

NOGUERA, 1969-1972

Noguera, Antoni; *La comarca d'Olot*. Barcelona, ed. Barcinó, 1969-72 (2 vols.).

PONS, 1989

Pons i Guri, Josep M.; "Un fogatjament desconegut de l'any 1358", *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol I, pp. 255-449. Barcelona, Fundació Noguera, 1989 [= *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 30 (1964), pp. 323-498].

PUIGVERT, 1989

Puigvert i Gurt, Xavier; "Control senyorial i producció de manufactures. Notes sobre la indústria drapera olotina en els segles XIV i XV", *Vitrina*, 4 (1989), pp. 37-44.

SOLDEVILA, 1964

Soldevila, Ferran; "A propòsit del servei del bovatge", *Anuario de estudios medievales*, 1 (1964), pp. 573-587.

TURULL, 1990

Turull i Rubinat, Max; *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*. Barcelona, Fundació Noguera, 1990.

VILLARÓ, 1986-87

Villaró, Albert; "La Pesta Negra, el 1348, a la Seu d'Urgell", *Urgellia*, 8 (1986-87), pp. 271-302.